

Rapport

Opvang en (re-)integratie van terugkerende kinderen uit de detentiekampen in Noordoost Syrië

De terugkeer

5 juni 2022

Gerrit Loots (Faculteit Sociale Wetenschappen; Vrije Universiteit Brussel - VUB)

Hannan Jamaï (Faculteit Sociale Wetenschappen; Vrije Universiteit Brussel - VUB)

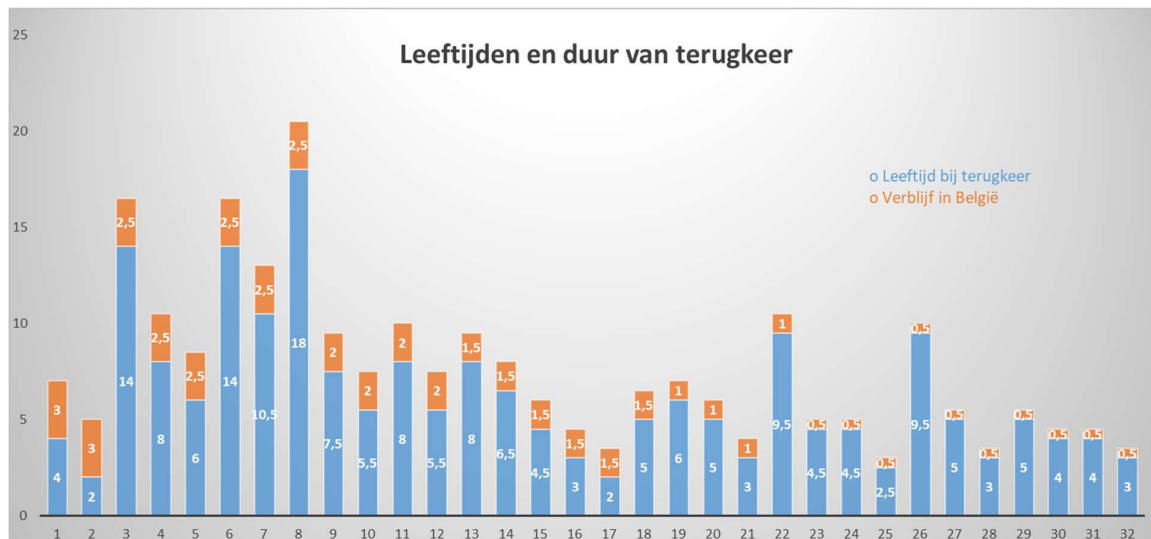
In dit eerste rapport bespreken we twee belangrijke thema's die volgens ons extra aandacht verdienen bij de repatriëring en integratie van kinderen die terugkeren uit de detentiekampen in Noordoost Syrië. Het rapport is gebaseerd op hetgeen we de voorbije drie jaar leerden uit onze observaties, reflecties, (spel)activiteiten, informele gesprekken en interviews met kinderen, jongeren, moeders, grootouders, families, leerkrachten en zorgverleners tijdens onze deelname aan de opvang, begeleiding en (re)-integratie van 28 van de 32 teruggekeerde Belgische kinderen en jongeren.

1. De terugkeer

Ondanks de terughoudendheid van de Belgische regering om na de val van Raqqa in oktober 2017 Belgische kinderen en hun moeders te repatriëren uit Noordoost Syrië, slaagden een zevental vrouwen erin de Koerdische detentiekampen te verlaten om met hun kinderen via Turkije terug te keren naar België. Dit zorgde voor een terugkeer van 15 kinderen sinds begin 2019. In juni 2019 repatrieerde de Belgische overheid zes niet-begeleide minderjarigen, die zonder ouders verbleven in de Koerdische detentiekampen, hetzij als weeskinderen, hetzij als kinderen meegenomen door een ondertussen overleden ouder. Bovendien repatrieerde de overheid eind december 2020 een 9-jarige jongen op vraag van zijn moeder. Zij was bereid haar zoon zonder haar en de andere kinderen te laten terugkeren naar zijn vader in België. Dit leidde tot de terugkeer van 22 Belgische kinderen.

Op 4 maart 2021 besliste de federale regering om alle Belgische kinderen tot 12 jaar te repatriëren uit de kampen, samen met hun moeders indien die afstand namen van de IS-ideologie en geen gevaar vormden voor de Belgische samenleving. Van de 31 Belgische kinderen die op dat ogenblik vastzaten in de Koerdische detentiekampen was 96% jonger dan 7 jaar met een gemiddelde leeftijd van 4,6 jaar. De beslissing leidde op 16 juli 2021 tot de repatriëring van tien kinderen en zes vrouwen uit het detentiekamp Roj en bracht het aantal teruggekeerde Belgische kinderen op 32.

Eenentwintig Belgische kinderen werden niet gerepatriëerd. Veertien van hen zaten in het sterk geradicaliseerde en ontoegankelijke kamp Al Hol. De zeven andere Belgische kinderen verbleven in het kamp Roj. Zij werden niet meegebracht, omdat voor drie van hen (twee zesjarigen en een vierjarige) de Belgische nationaliteit werd afgenomen van hun moeders, waardoor ze niet langer als Belg werden beschouwd. Voor de vier overige kinderen verkoos de moeder om niet naar België terug te keren. Ook deze kinderen bleven in het detentiekamp.

Figuur 1. Leeftijden en duur van terugkeer op 1 januari 2022

Bovenstaande grafiek toont de leeftijden waarop de 32 kinderen terugkeerden, evenals de duur van hun verblijf in België tot op 1 januari 2022. De eerste twee kinderen keerden begin 2019 terug op de leeftijden van 4 en 2 jaar en wonen ondertussen 3 jaar in België. Ze worden binnen het kader van pleegzorg opgevoed door de grootouders langs moederszijde en gaan sinds april 2019 naar een dorpschool in de buurt. Beide kinderen doen het zowel thuis als op school zeer goed. Ze zijn volwaardig geïntegreerd en groeien op zoals alle andere kinderen, zij het dat ze nog steeds wachten op een toekenning van hun Belgische nationaliteit. Reeds drie jaar verblijven ze als staatlozen in ons land met een tijdelijke verblijfsvergunning waarvoor jaarlijks een verlenging moet worden aangevraagd. Nochtans voorziet de nationaliteitswetgeving dat een kind geboren in het buitenland uit een Belgische ouder automatisch Belg wordt als het geen andere nationaliteit bezit.

De volgende zes kinderen en jongeren (grafiek: 3-8) werden op 13 juni 2019 gerepatriëerd door de Belgische overheid. Het betreft de niet-begeleide minderjarigen, die zonder ouder verbleven in de Koerdische gevangenenkampen. De leeftijden van deze kinderen en jongeren lagen tussen 6 en 18 jaar, wat onder meer betekende dat alle Belgische jongeren die ouder waren dan 10 jaar werden gerepatriëerd. De zes niet-begeleide minderjarigen zijn ondertussen tweeënhalf jaar in België. Hun ervaringen met de opvang, begeleiding en (re-)integratie in de samenleving zijn vrij uiteenlopend. Eén van de minpunten bij de Franstalige jongeren was het langdurige verblijf in het ziekenhuis na aankomst in België. Na de psychologische en medische onderzoeken die wezen op een goede gezondheid, begrepen ze niet waarom ze niet naar hun familie mochten gaan. Ze ervoeren het ziekenhuis als een plaats

van verveling, die hen nodeloos afzonderde van hun families. Ze voelden zich gestraft en opgesloten, mede door de permanente aanwezigheid van politie aan hun ziekenhuiskamer.

Op 20 november 2019 staken een Franse en twee Belgische vrouwen samen met negen kinderen de Syrisch-Turkse grens over, nadat ze het Koerdische detentiekamp Ain Issa in Noordoost Syrië moesten verlaten en ze een zestal weken rondzwierven in de woestijn. De oversteek van de grens was een nachtelijke tocht van negen uur stappen in de vrieskoude. Na aanmelding bij de Turkse politie in de stad Sanliurfa, werden de vier oudste kinderen (5-8 jaar) van hun moeders gescheiden en in een Turkse jeugdinstelling geplaatst waar ze een achttal weken verbleven zonder de taal te begrijpen en vlot te kunnen communiceren. Op 20 januari 2020 werden ze overgebracht naar ons land en opgevangen in een kinderziekenhuis waar ze samen met hun beide grootmoeders één week verbleven. De psychologische ontredde van deze kinderen als reactie op de scheiding en onthechting van hun moeders liet zich duidelijk blijken. Ze klampten zich vast aan hun grootmoeder, probeerden zoveel mogelijk bij haar te blijven en verloren zichzelf in schreeuwen, huilen, slaan en schoppen wanneer een scheiding dreigde. 's Nachts sliepen ze samen in één bed dichtbij grootmoeder. Ze werden geregeld angstig en huilend wakker, vragend naar hun moeders. Het vergde intensieve begeleiding om de grootouders en familie te ondersteunen in de psychologische opvang van de kinderen. Ondertussen zijn ze twee jaar in België en nog steeds stellen we vast hoe sterk dit onthechtingsthema aanwezig is.

De situatie was anders voor de zes volgende kinderen (grafiek: 13-18) die samen met hun moeders terugkeerden op 1 juli 2020. Deze kinderen werden van hun moeders gescheiden bij aankomst op de luchthaven van Brussel. De moeders hadden de kinderen voorafgaand ingelicht en voorbereid op hetgeen zou gebeuren bij aankomst. De kinderen wisten dat hun moeders naar de gevangenis zouden gaan en zij naar een kinderziekenhuis werden gebracht, waar de grootouders hen zouden opwachten. Ook de beslissingen van de (jeugd)rechters om snel te voorzien in contactherstel tussen moeders en kinderen, droegen bij tot het voorkomen van psychologische ontredde. Tussen moeders en kinderen zijn er dagelijkse telefoongesprekken en wekelijkse digitale gespreksmomenten of bezoekmomenten in de gevangenis. Ook deze kinderen zijn ondertussen anderhalf jaar in België.

Turkije leverde de volgende drie kinderen (grafiek 19-21) samen met hun moeder uit aan België op 15 oktober 2020, ondertussen 15 maanden geleden. Deze Belgische vrouw ontvluchtte met haar kinderen het Koerdische detentiekamp Ein Issa begin 2018. Ze leefde twee jaar ondergedoken voor zowel IS als het Syrische regime in een Syrisch dorp nabij de Turkse grens. Ze verbleef daar uit vrees haar kinderen te verliezen bij een mogelijke uitlevering en aankomst in België. De berichten over de opvang van teruggekeerde kinderen

door grootouders en familie en de verzekerde contacten tussen de kinderen en hun moeders in de gevangenis overtuigden haar om via Turkije terug te keren naar België. Ook zij bereidde de kinderen voor op hetgeen zou gebeuren bij aankomst in België. De kinderen wisten dat hun moeder naar de gevangenis zou worden gebracht en zij naar hun grootouders zouden gaan. De Brusselse jeugdrechter besliste om de kinderen te plaatsen in een jeugdinstelling.

Gedurende maanden was er tussen de kinderen (3-6 jaar) en hun moeder geen contact. Een eerste ontmoeting via een videogesprek had plaats na 3 maanden en het volgende videogesprek was twee weken later. Bij de eerste ontmoeting reageerden de kinderen aanvankelijk onwennig en terughoudend, maar gaandeweg stelden ze zich open en werden ze enthousiaster. Het volgende videogesprek na twee weken verliep heel moeilijk. De kinderen reageerden afwijzend en apathisch en huilden geregeld. Het gesprek eindigde met moeder die huilde, omdat ze het moeilijk had om haar kinderen ongelukkig te zien.

Het eerste fysieke contact tussen moeder en kinderen vond plaats na meer dan vier maanden op een neutrale plaats en onder toezicht van de jeugdzorg. De bezoeken onder toezicht werden voortaan wekelijks georganiseerd. Ook tijdens de daaropvolgende periode dat moeder voorlopig vrij was in afwachting van een nieuwe correctionele rechtszaak, bleef het bezoekrecht beperkt tot twee uur per week. Begin mei 2021, zes maanden na terugkeer, werden de wekelijkse bezoeken uitgebreid met zes uur gezamenlijke buitenshuis activiteiten naar eigen keuze op zaterdag. Het doel hiervan was de vertrouwensband tussen moeder en kinderen te herstellen en opnieuw op te bouwen. Het terugbrengen van de kinderen naar de instelling was telkens een moeilijk moment. De kinderen klampten zich vast aan hun moeder, weigerden haar los te laten, schreeuwden en huilden ontroostbaar: "Ik wil bij jou blijven." "Mama, blijf bij mij, slaap bij mij." "Neem me mee. Waarom mag ik niet meegaan met jou?" "Waarom moeten wij hier blijven?" Het gebeurde meermaals dat de opvoeders van de instelling telefoneerden naar de moeder met de vraag om de kinderen te troosten. De kinderen begonnen boos en afwijzend te reageren op moeder. Ze aanvaardden niet langer dat ze hen niet weghaalde uit de instelling.

Begin juni 2021 werd moeder door de correctionele rechtbank veroordeeld tot vier jaar gevangenisstraf met onmiddellijke aanhouding. De vraag van de advocaten om de aanhouding uit te stellen tot na het geplande kinderbezoek van twee dagen later werd afgewezen. De kinderen kregen geen mogelijkheid om afscheid te nemen van hun moeder. Enkel een telefoongesprek van 10 minuten werd toegestaan tijdens het weekend. Daarna hadden ze geen contact meer. Twee weken later besliste de kamer van inbeschuldigingstelling om moeder opnieuw vrij te laten in afwachting van een arrest van het hof van beroep. De wekelijkse bezoekenregeling van twee uren op woensdag en zes uren op zaterdag voor

activiteiten buitenshuis werd opnieuw ingevoerd. Vanaf de zomervakantie volgde een bezoeksuitbreiding van driemaal zes uur per week, op woensdag, zaterdag en zondag. Elke zaterdagavond moesten de kinderen worden teruggebracht naar de instelling om ze op zondagmorgen opnieuw op te pikken. Het steeds terugbrengen en gaan halen leidde bij de kinderen tot onhoudbare situaties van weglopen, schoppen tegen muren en spiegels, "Ik ga die (leefgroep) kapot maken. Dan kan ik bij jou blijven en bij jou blijven slapen," Moeder had het gedrag van haar kinderen niet langer onder controle.

De repatriëring van de tien kinderen (grafiek 23-32) en zes vrouwen begon heel vroeg in de ochtend op 16 juli 2021. Een van de vrouwen getuigde: "Om 5u stond ik op om de kinderen aan te kleden. We moesten om 6u klaarstaan aan het gebouw van de Koerden om te worden verdeeld over verschillende wagens die ons brachten naar de plaats, waar het Belgische team ons opwachtte. Het was zomer en heel warm. Er werden coronatests afgenomen, de kinderen werden medisch onderzocht, onze bagage werd gecontroleerd en er volgde een fouillering. Daarna reden we naar de Syrisch-Iraakse grens om de rivier over te steken. De kinderen vonden het heel leuk. Het was de eerste keer dat ze een rivier zagen. De Belgische begeleiders hadden speelgoed meegebracht en waren heel lief voor de kinderen. Toen we naar het vliegtuig werden gebracht, vroeg ik een van hen wat er met ons ging gebeuren. "Eerlijk? Wij weten van niets", antwoordde ze. "We zetten jullie af aan het vliegtuig, maar zelf gaan we niet mee." Toen ik het vliegtuig zag en begon te zuchten, vroeg ze: "Ben je niet blij?" Ik zei: "Wat me te wachten staat is niet gemakkelijk. Ik ga moeten afscheid nemen van mijn kinderen, is het niet?" "Ja, dat klopt." Ik had een heel dubbel gevoel. Ik was blij, ik was eindelijk weg uit het kamp, maar ik had ook veel stress. Niemand had me gezegd wat er ging gebeuren bij aankomst. In het vliegtuig zaten we allemaal apart met onze kinderen en een politieagent naast ons. Hoe dichterbij België kwamen, hoe dichterbij het afscheid naderde. De kinderen waren ondertussen in slaap gevallen. Ikzelf kon de slaap niet vatten, teveel stress. Bij aankomst moesten we ieder apart met onze kinderen het vliegtuig verlaten. Mijn jongste zoon kreeg ik niet wakker. Hij sliep te diep. Ik heb hem opgepakt en ben dan uitgestapt met de oudste aan mijn andere hand. Overal stonden soldaten. Ik dacht dat we zouden landen en aankomen via de aankomsthal in Zaventem, maar dit was een totaal andere plaats met zoveel soldaten in gevechtscloeding. Ik dacht: "Is dit serieus? Waarom doen jullie dit? We zijn maar met zes vrouwen en 10 kinderen." Ik schaamde me dood. Een paar politieagenten stelden zich voor en zeiden me dat ze mijn kinderen gingen meenemen. Je bent pas geland. Je bent pas na 7 jaar terug in België en ze zeggen me we gaan je kinderen meenemen. We gaan een gebouw binnen, de trappen op en dan naar een zaal met ronde tafels. Ik zet me neer aan een van de tafels en zie een van de andere vrouwen ook met haar kinderen aan een tafel zitten in de zaal. De andere vrouwen die meekwamen, heb ik niet meer gezien. Ik begin te huilen en te huilen. "Wist je dit niet?", vraagt een van de agenten. "Zelfs al wist ik dit reeds vijf jaar, je

kan je op zoiets niet voorbereiden.” Mijn oudste zoon ziet me huilen en begint ook te huilen. Hij voelt dat er iets gaat gebeuren. “Jij gaat naar het ziekenhuis en mama ergens anders, maar oma wacht op jou.” Mijn zoontje begint harder te huilen en we worden gevraagd om naar een andere ruimte te gaan. Ik zet me neer bij de kinderen om afscheid van hen te nemen. Plots pakt de tolk mijn oudste zoon op en gaat met hem naar buiten. Ik zie hem tegenwringen, slaan, wenen en wenen. Hij roept: “Ik ga niet mee. Ik blijf bij mama.” Ook mijn jongste zoon wordt meegenomen. Hij slaapt nog steeds. Snel geef ik hem een kusje. Huilend blijf ik achter. Even later werd ik gefouilleerd, geboeid en geblinddoekt en naar de gevangenis gebracht. Die avond had ik spijt dat ik naar huis was gekomen.”

Net als de andere vijf vrouwen maakte ook deze moeder zich zorgen over de impact op de kinderen van wat er gebeurde na de landing. Ze was vooral bezorgd om haar zoon van 3 jaar die slapend werd meegenomen. Wat betekende het voor hem om wakker te worden in de armen van een onbekende in een volledig nieuwe wereld waar hij niets en niemand kende, terwijl hij was ingeslapen in de armen van zijn moeder? Toen moeder haar kinderen voor het eerst hoorde aan de telefoon, begon haar oudste zoon boos en teleurgesteld te huilen: “Waar ben jij? Wanneer kom je? Je hebt ons hier gelaten. Waar ben jij? Je hebt te lang (*tijd*) genomen.” Haar driejarige zoon had problemen met inslapen. Hij kon enkel inslapen, wanneer er iemand naast hem zat. Wanneer hij alleen in bed lag, kon en wou hij niet slapen. Gedurende maanden huilde en schreeuwde hij onophoudelijk.

Ook de andere moeders vertelden gelijksoortige verhalen. Bij aankomst in Zaventem dachten verschillenden van hen dat ze samen met hun kinderen naar het ziekenhuis zouden gaan. Ze hadden niet verwacht dat ze onmiddellijk bij aankomst in de luchthaven van de kinderen zouden worden gescheiden. Ook de kinderen waren hierop niet voorbereid. Toen ze bij aankomst werden gescheiden van hun moeders en werden meegenomen door onbekenden, begrepen ze niet wat er gebeurde. Voor de meesten van hen was het de eerste keer dat ze werden gescheiden van hun moeders. De kinderen schreeuwden, huilden, schopten, sloegen en plasten in de broek. Een jongen van drie, die werd opgevangen door een jeugdinstelling, stopte na de scheiding met praten. Zijn spreken beperkte zich tot een-woord-uitdrukkingen tot hij en zijn broer (4 jaar) hun moeder na bijna 2 maanden voor de eerste keer terugzagen tijdens een bezoek aan de gevangenis. Bij het zien van moeder begon zijn broer hard te huilen, pakte moeder vast en wilde haar niet loslaten. Hijzelf hield afstand, staarde zijn moeder aan maar weigerde te praten of bij haar te komen. Toen ze hem in haar armen nam, begon ook hij hard te huilen en werd spreken terug mogelijk.

2. De onthechting

Tabel 1 toont het verloop van de contacten tussen moeders en kinderen na terugkeer. Hieruit blijkt dat 10 van de 23 kinderen geen contact hadden met hun moeder gedurende twee tot drie maanden. Deze 10 kinderen waren tussen 2 en 9 jaar oud met een gemiddelde leeftijd van 4 jaar. De andere kinderen hadden geregeld contact met hun moeder reeds vanaf een paar dagen tot een maand na terugkeer. Dit grote verschil in aanpak duidt op het ontbreken van een eenduidig, coherent en vooral een ontwikkelingspsychologisch goed doordacht terugkeerbeleid.

De eerste fysieke contacten tussen kinderen en moeders hadden plaats één tot vier maanden na terugkeer met een gemiddelde van twee maanden. Hierin speelde, zeker bij de laatste teruggekeerden, de COVID-19 pandemie een belangrijke rol, maar ook andere factoren, zoals de afstand tussen de woonplaats van de kinderen en de gevangenis naar waar de moeders werden gebracht. De gemiddelde afstand tussen de woonplaats van de kinderen en de gevangenis van de moeder bedraagt 76 km. Slechts voor 2 van de 10 moeders wonen de kinderen op een redelijke afstand van 24 tot 30 km. Voor de anderen bedraagt de afstand 60 tot 183 km, wat de mogelijkheid op geregelde bezoeken uitsluit. Voor meerdere kinderen beperkt het bezoek aan moeder zich tot één keer één uur per maand. Hieruit blijkt dat er amper rekening wordt gehouden met de bezoekmogelijkheden tussen moeders en kinderen. Dit geldt des te meer voor de acht kinderen die werden opgevangen in jeugdinstellingen. De afstanden maken het praktisch onmogelijk voor de instellingen om met de kinderen de moeders te bezoeken in de gevangenis. Ook telefonische contacten en videogesprekken zijn niet evident, omwille van de beperkte beschikbaarheid van het internet, de planning en activiteiten van de instelling en het onachtzaam omgaan met contactafspraken. Geregeld worden wekelijkse of tweewekelijkse videogesprekken van 20 minuten gereduceerd tot enkele minuten, omdat het contact niet is voorzien en de kinderen niet onmiddellijk beschikbaar zijn.

Tabel 1. Contactverloop tussen moeders en kinderen na terugkeer

Leeftijd bij aankomst In België	Duur tot eerste Contact	Afstand tot gevangenis	Contactregeling
1) 7,5 jaar 2) 5,5 jaar 3) 2 jaar	Telefonisch: 2 dagen Bezoek: 1,5 maand	72 km	Dagelijks telefoneren; videogesprekken en bezoek op aanvraag
1) 8 jaar 2) 5,5 jaar 3) 5 jaar	Telefonisch: 1 week Videogesprek: 1 maand	72 km	Dagelijks telefoneren; videogesprekken en bezoek op aanvraag
1) 8 jaar 2) 6 jaar 3) 5 jaar 4) 3 jaar	Telefonisch: 2 dagen Bezoek: 1 maand	60 km	Dagelijks telefoneren; videogesprekken en bezoek op aanvraag
1) 6 jaar 2) 5 jaar 3) 3 jaar	Videogesprek: 3 maanden Bezoek: 4 maanden	83 km	Momenteel tweewekelijks één woensdagnamiddag en één weekend
1) 4,5 jaar	Telefonisch: 1 maand Bezoek: 3 maanden	183 km	Aanvankelijk contactverbod; na 1 maand telefonisch en wekelijks digitaal contact (20 min); bezoek onder toezicht van jeugdzorg
1) 4,5 jaar 2) 2,5 jaar	Bezoek: 2,5 maanden	24 km	Aanvankelijk telefonisch en digitaal contactverbod; tweewekelijks bezoek onder toezicht van jeugdzorg; Momenteel dagelijks telefoneren, wekelijkse videogesprekken (15 min) en wekelijks bezoek (1 à 2 uren)
1) 9,5 jaar	Bezoek: 2,5 maanden	72 km	Telefonisch contact amper mogelijk, geen videogesprekken, maandelijks bezoek (1 uur)
1) 5 jaar 2) 3 jaar	Bezoek: 3 maanden	72 km	Telefonisch contact amper mogelijk, geen videogesprekken, maandelijks bezoek (1 uur)
1) 5 jaar 2) 4 jaar	Telefoon: 1 week Bezoek: 2 maanden	30 km	Beperkt telefoneren; wekelijkse videogesprekken en tweewekelijks bezoek
1) 4 jaar 2) 3 jaar	Bezoek: 2 maanden	94 km	Wekelijks telefoon- of videogesprek (15 à 20 min); maandelijks bezoek (1 uur)

De grote verschillen in de contactregelingen tussen moeders en kinderen (zie tabel 1) bevestigen eveneens een gebrek aan een eenduidig, coherent en ontwikkelingspsychologisch goed onderbouwd terugkeerbeleid. Sommige jeugdrechters en zorgverleners stimuleren nauwe contacten tussen moeders en kinderen, anderen stellen zich eerder terughoudend op en pleiten voor een contactbeperking. Hierbij wordt voorbijgegaan aan de gehechtheid tussen ouders en kinderen als een van de belangrijkste psychologische pijlers in de ontwikkeling van jonge kinderen.

Met betrekking tot de gehechtheidsontwikkeling van de kinderen merken we een verontrustend patroon. Het gemis van de moeders blijkt toe te nemen en vertaalt zich meer en meer in psychologische stress, toenemende gedragsproblemen en een groeiende afwijzing van hun moeders en van de samenleving. Bij aanvang in de pleegfamilies reageerden de meeste kinderen voorbeeldig en geïnteresseerd. De pleegfamilies omschreven hen als rustig, gehoorzaam en behulpzaam. Ze waren onder de indruk van hun onderlinge samenhang en zorg voor elkaar. Ook de leerkrachten wezen op hun enthousiasme, leergierigheid en nood aan bevestiging en erkenning: “Ze doen alles wat ik aanbied en willen niemand teleurstellen.” Ze omschreven de kinderen als gehoorzaam, beleefd en gedienschtig maar ook als gelukkige kinderen. Meer en meer werd het missen van de moeders een belangrijk thema in het alledaagse leven van de kinderen. Pleegfamilies en leerkrachten werden steeds meer geconfronteerd met opmerkingen en vragen over de dood en afwezigheid van de vaders en het verblijf van de moeders in de gevangnissen. Sommige leerkrachten merkten dat kinderen opvallend apathisch, afwezig of droevig waren na de gevangenisbezoeken aan hun moeder. Een leerkracht getuigde dat een van de achtjarige kinderen haar vroeg waarom haar mama haar niet kwam halen van school, zoals bij de andere kinderen. Ze voelde zich anders en kon dit niet begrijpen. Ook de moeders werden geconfronteerd met het groeiende gemis bij hun kinderen: “Ik wil niet weg. Ik wil bij jou blijven (in de gevangenis)”; “Waarom mag ik hier niet blijven wonen?” (meisje, 8 jaar); “Ik wil dat je bij mij bent op mijn 9de verjaardag, anders vraag ik oma om mijn koffers te hebben en dan kom ik hier wonen” (jongen, 8 jaar); “Ik wil terug naar het kamp. Daar heb ik veel vriendjes en kunnen wij altijd samen zijn”(jongen, 5 jaar). Na verloop van maanden vertaalde dit gemis van de moeders zich in frustraties, boosheid en afwijzing van hun moeders maar ook van de samenleving: “Waarom kies je (mama) om in de gevangenis te zitten? (...) Wie doet dat dan? (...) De Politie? De politie is dom.” (jongen, 6 jaar). Uitspraken als “De politie is dom” of “Rechters zijn slechte mensen” getuigen van de groeiende frustraties en boosheid bij de kinderen, die niet kunnen vatten waarom hun moeders in de gevangnissen blijven zitten: “Mama jij bent toch geen boef? Waarom zit je dan in de gevangenis?” (jongen, 8 jaar).

De scholen beginnen zich meer zorgen te maken over de “innerlijke onrust, impulsiviteit, prikkelbaarheid, emotionaliteit en beweeglijkheid” van de kinderen. De leerkrachten duiden bij verschillende kinderen op problemen met betrekking tot aandacht, concentratie, taakgerichtheid en de werkhouding in de klas. Anderzijds willen de kinderen het goed tot zeer goed doen. Ze blijven gevoelig voor betrokkenheid en erkenning. Aanvankelijk interpreteerden we de problemen die werden aangehaald door de leerkrachten als symptomen van een posttraumatische stressstoornis (PTSS) en/of de jarenlange afwezigheid van onderwijs, waardoor de kinderen in tegenstelling tot leeftijdgenoten in België geen mogelijkheid hadden om een leerattitude en -vaardigheden te ontwikkelen. De hereniging

van kinderen en moeders na beëindiging van de gevangenisstraf duidde echter op de impact van de scheiding en onthechting van moeders en kinderen. De leerkracht van een vijfjarige jongen, die als eerste net was herenigd en samenwoonde met zijn vrijgelaten moeder, stelde: "Ik heb een ander kind in de klas." Enkele weken eerder vroeg de leerkracht een crisisoverleg om de gedragsproblemen van de jongen te bespreken. "Dit overleg hoefde niet meer", aldus de leerkracht, "Hij is kalmer geworden, rustiger, meer ontspannen en socialer. Hij aanvaardt gezag en regels en neemt meer tijd om dingen te doen." Hetzelfde stelden we vast bij de tweede moeder die vrijkwam na beëindiging van haar gevangenisstraf. Binnen de maand werden de kinderen die verbleven in een jeugdinstituut aan haar toegewezen, omwille van de toenemende psychologische problemen van haar oudste, vijfjarige zoon. Ze merkte een groot verschil in het gedrag van haar kinderen die ze kende als: "rustig, gehoorzaam, beleefd en dankbaar." De kinderen hadden veelvuldige woede- en huilbuien, gooiden met voorwerpen, sloegen en schopten hun moeder en weigerden te doen wat ze hen vroeg. Hun moeder interpreteerde hun gedrag als een expressie van een emotioneel moeilijk moment. Ze erkende en verwoordde hun emoties en probeerde deze op te vangen en te corrigeren zonder veroordelend of afwijzend te reageren, maar duidelijke grenzen te stellen. Stap voor stap merkte ze een verandering in het gedrag van de kinderen, die ook werd opgemerkt door de leerkrachten in de school.

Deze eerste voorbeelden van de hereniging tussen moeders en kinderen tonen dat we omzichtig moeten omgaan met het interpreteren van het gedrag van de kinderen in termen van posttraumatische stress en ernstige ontbering. Zulke te snelle interpretaties riskeren niet enkel de kinderen onnodig te stigmatiseren en de moeders onnodig te culpabiliseren, maar dreigen voornamelijk voorbij te gaan aan de nefaste gevolgen van het huidige terugkeer- en integratiebeleid van de overheid.

3. De ontworteling

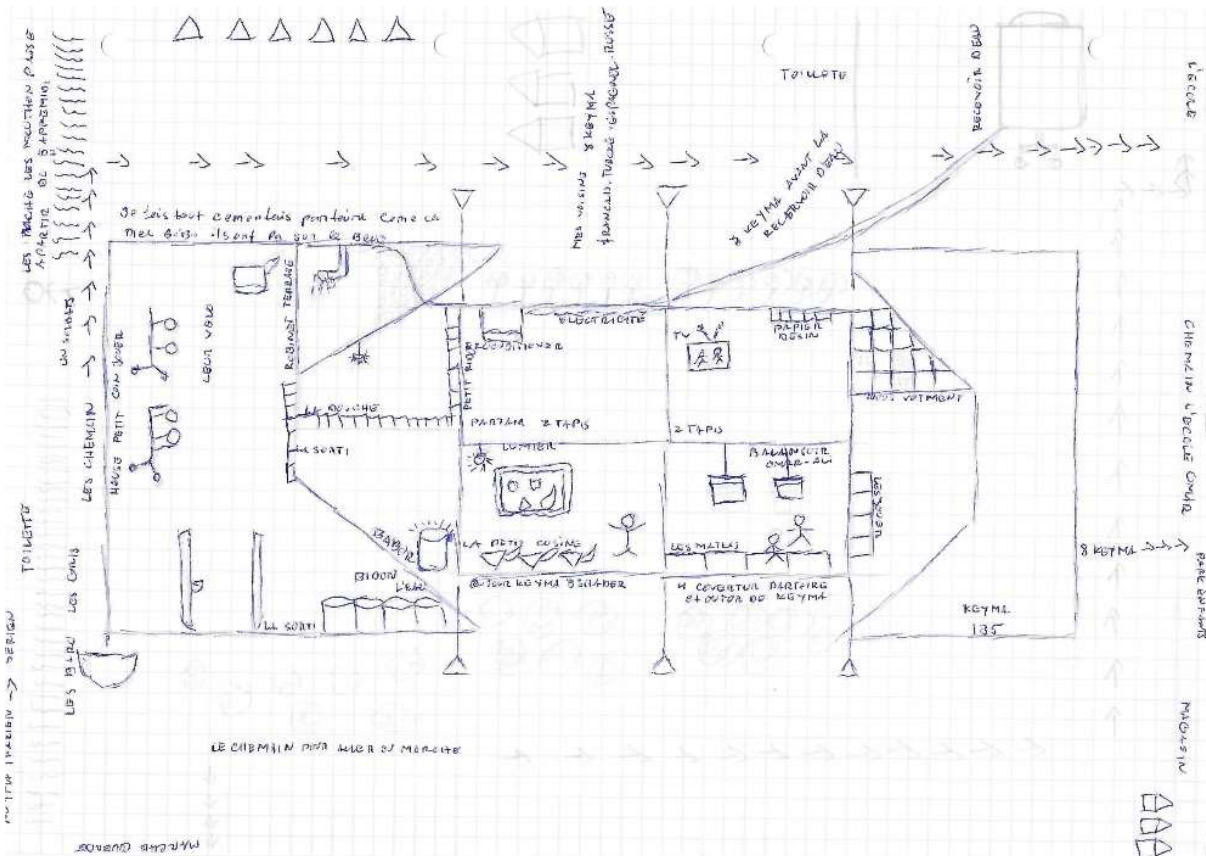
De terugkeer van de kinderen ging bij hulpverleningsdiensten en families gepaard met de verwachting dat de negatieve levensgebeurtenissen van de afgelopen jaren zouden overheersen in hun re-integratieproces. Ze waren bezorgd dat de kinderen ernstig getraumatiseerd zouden zijn en zich moeilijk zouden aanpassen aan het levensritme in België. Zowel de families als de betrokken diensten stonden versteld van de snelheid waarmee de teruggekeerde kinderen zich integreerden in een voor hen onbekende omgeving. Een aantal pleegfamilies lieten weten dat de kampen blijkbaar geen deel meer uitmaakten van de leefwereld van de kinderen. Ze zagen dat de aandacht van de kinderen sterk was gericht op de wereld rondom hen, omdat ze werden aangetrokken door een verscheidenheid aan nieuwe prikkels die ze misten in de kampen. Door de verwondering en nieuwsgierigheid

waarmee ze hun nieuwe leefwereld exploreerden ontstond bij de volwassenen het idee dat Syrië volledig was afgesloten.

In hun transitieproces merken we echter dat de teruggekeerde kinderen en jongeren met een handvol mensen over de kampen beginnen te praten: moeders, personen die de kampen bezochten, hulpverleners en andere teruggekeerden wanneer ze de kans krijgen hen te ontmoeten. De behoefte om dit deel van hun levensverhaal te laten voortbestaan krijgt vorm in de herinneringen en verhalen die ze delen. Zo stellen de moeders vast dat hun kinderen geregeld iets vertellen over het leven in de kampen. Ze zijn verbaasd dat ze op een zeer levendige manier leuke herinneringen ophalen. Zo vertelde één van de moeders dat haar kind haar tijdens een gevangenisbezoek vroeg of ze zich nog herinnerde dat ze tijdens Eid el Fitr een plastic badkuip had gevuld met water en dat de kinderen met hun gezicht het water moesten induiken om de snoepjes eruit te vissen. Een andere moeder was verrast dat haar kinderen haar bij elk bezoek vroegen naar de levensgrote pop die ze voor hen had gemaakt in het kamp. Voor haar was dit een aanleiding om een tekening te maken van de pop om hun gemis te overbruggen. Ook tijdens een familiedag die we organiseerden voor de kinderen en hun (pleeg)families stelden we vast hoe hartelijk het weerzien was. Doorheen de jaren van ontbering zijn er tussen de kinderen onverbrekelijke banden ontstaan die hen hielpen te overleven en gevaar te doorstaan. Deze relaties zijn van onmeetbare waarde en mogen niet worden onderschat in de verdere psychologische ontwikkeling van de kinderen.

In de meeste (pleeg)families wordt er zelden gesproken over het leven in Syrië en de detentiekampen. Families met jonge kinderen melden dat zij soms wel iets vertellen over het leven in de kampen. In een aantal opvanggezinnen is er echter geen ruimte om te spreken over Syrië, omdat de kinderen impliciet en expliciet de boodschap krijgen dat ze dit hoofdstuk van hun leven achter zich moeten laten. Hoe dan ook blijft het voor teruggekeerde kinderen en jongeren moeilijk om hierover te praten; ze hebben het gevoel dat “anderen dit toch niet kunnen begrijpen, omdat ze er nooit zijn geweest.”

Om een beter beeld te hebben van het leven in de kampen maakte een van de moeders een schets van haar tent. Ze legde uit hoe een dag met haar kinderen eruit zag in het kamp:

Figuur 2. Plattegrond van een tent

De tent bestond uit een buiten- en binnentent. In de buitentent stonden bidons gevuld met water die werden gebruikt om zich te wassen of om schoon te maken. De moeder voorzag een speelhoek met speelgoed voor de kinderen. Er lagen ook twee kinderfietsen die ze zelf had gemaakt met materiaal dat ze had verzameld in het kamp. De binnentent was ingedeeld in verschillende compartimenten: een slaap- en leefruimte met enkele matrassen en een televisie, een kookruimte, een doucheruimte en een opbergruimte voor de kleren. Bovendien had ze voor haar kinderen een tekenhoekje gemaakt en in de leefruimte hing een schommel die ze in elkaar had geknutseld.

Ondanks dat de omstandigheden in het kamp te erbarmelijk waren om er kinderen groot te brengen, was deze moeder erin geslaagd hen een thuis te bieden. De kinderen hadden een dagelijkse routine. Na het opstaan maakte ze het ontbijt voor hen klaar, kleepte hen aan om nadien de oudste naar het schooltje te brengen. Om 11 uur was de school uit, waarna beide kinderen in hun speelhoek speelden, terwijl moeder het middageten bereidde. In de namiddag speelden de kinderen buiten voor de tent, terwijl moeder toekeek vanop haar gebruikelijke zitplaats: een grote steen langs de tent. Na het avondeten waste ze de kinderen vooraleer ze gingen slapen. Net als deze vrouw creëerden ook alle andere moeders met de

weinig middelen die ze hadden een thuis voor hun kinderen. Zonder uitzondering probeerde elke moeder haar tent uit te rusten met alle mogelijke voorzieningen die het leven van haar kinderen en hun kostbare kindertijd konden verrijken.

Opgroeien in detentiekampen ondermijnt een menswaardig bestaan omwille van een gebrek aan veiligheid, hygiëne, medicatie, voeding, water en kwaliteitsvol onderwijs. Desondanks hebben de meeste kinderen hun eerste levensjaren noodgedwongen moeten doorbrengen in een detentiekamp dat doorheen de jaren hun thuis is geworden. Ze zijn verbonden met deze plaats die deel is gaan uitmaken van hun identiteit. Dit geldt des te meer voor de jongeren bij wie de identiteitsontwikkeling meer centraal staat. Door sociale relaties aan te gaan zoals vriendschappen, de zorg voor anderen en de steun hun familie te onderhouden geven ze betekenis aan hun eigen leven en aan dat van de anderen. Een van de jongeren vertelde: “Elke dag hielp ik mee om voor het buurmeisje te zorgen. Haar ouders waren overleden, waardoor ze bij een andere vrouw woonde die haar niet goed behandelde. Ze was zo klein en moest alle kleren wassen, in de winter was het verschrikkelijk, want het water was ijskoud. Ik vond dat zo triestig dat ik zoveel mogelijk voor haar probeerde te zorgen. Na verloop van tijd woonde ze praktisch mee in mijn tent, ze at met mij en sliep bij mij. We hadden zo een hechte relatie en ik was zoals een mama voor haar. Het doet mij zoveel pijn dat ik haar nu niet meer zie, ik mis haar heel erg.”

Terugkomen naar België is een grote verandering die een zoektocht naar nieuwe betekenis en zingeving op gang brengt. Vooreerst wordt gezocht naar een eigen plaats, naar aanvaarding en het gevoel erbij te horen. Bij de jonge kinderen uit dit zich in de wijze waarop ze contact zoeken met anderen. Ze stellen zich heel nieuwsgierig op, gaan graag naar school en hobby's, maken nieuwe vrienden en zijn blij om te worden uitgenodigd op verjaardagsfeestjes van klasgenoten. Hoewel de kinderen zich gemakkelijk aanpassen aan de nieuwe structuur van de (pleeg)families, groeit er vervolgens een gemis aan de vroegere wereld waarin ze opgroeiden en van waaruit ze komen. Ze verlangen naar hun oude, vertrouwde omgeving waar ze vriendschappen opbouwden en hun moeders dichtbij zich hadden. De terugkeer ging gepaard met het nemen van afscheid van deze gekende leefwereld en van een deel van hun identiteit. Ze verlieten hun vertrouwde, familiale omgeving en komen terecht in een nieuwe, voor hen onbekende wereld. Ze worden als het ware ontworteld en voor de belangrijke taak gesteld zich opnieuw te wortelen. Om zich op een heilzame manier te kunnen verbinden met deze nieuwe wereld is het belangrijk dat hun verleden wordt erkend en dat de kinderen de ruimte krijgen om hieraan een plaats te geven in hun levensverhaal.

We stelden vast dat de kinderen in hun zoektocht naar nieuwe betekenis bepaalde taken en verantwoordelijkheden blijven opnemen. Er wordt bijvoorbeeld gezorgd voor de kleine broers en zussen, ook al wordt dit niet meer van hen verwacht. Ook op school merken leerkrachten dat de kinderen elkaar opzoeken, zoals blijkt uit een voorbeeld waarin een van de kinderen het klaslokaal had verlaten om naar het toilet te gaan. Zodra het broertje zijn afwezigheid opmerkte sloeg hij lichtjes in een paniek die meteen overging na de geruststelling van de juffrouw. De kinderen zijn sterk gesteld op elkaar en blijven elkaar opzoeken. Zo vertelden verschillende (pleeg)families hoe de kinderen elkaar 's nachts opzoeken om samen in één bed verder te slapen.

In het transitieproces van ontworteling naar zich opnieuw te kunnen thuisvoelen in een nieuwe vertrouwde omgeving spelen de moeders een belangrijke en betekenisvolle rol. De scheiding van moeders en kinderen bij aankomst in de luchthaven heeft op dit proces een zeer negatieve impact die riskeert te belemmeren dat de kinderen zich opnieuw zullen kunnen thuisvoelen. Voor verschillende kinderen is het gemis van hun moeder zodanig groot en pijnlijk dat ze het liefst zouden terugkeren naar de detentiekampen, zoals uitgedrukt in de volgende tekening van het detentiekamp:

Figuur 3. Kindertekening detentiekamp (jongen, 5 jaar)

Op de vraag wat de jongen het liefst zou willen of hebben tekende hij precies hetzelfde (gele cirkel) als in de tent in het detentiekamp (blauwe cirkel), zichzelf samen met moeder en de kat. Voor een nieuwe knuffel die hij kreeg bouwde hij een tent om in te slapen.

Figuur 4. Tent voor knuffel

Voor de kinderen die werden geplaatst in jeugdinstituten verloopt het transitieproces des te moeilijker. De veiligheid en geborgenheid die de (pleeg)families bieden, kan in de instituten niet worden gegarandeerd. Geregeld waren er discussies tussen de moeders en de instituten over een gebrek aan hygiëne en verzorging: ongekamde haren, ongewassen handen, ongeknipte nagels, ongewassen kleren en onbehandelde wonden. Bij drie van de acht kinderen die werden geplaatst in jeugdinstituten zijn er aanwijzingen en vaststellingen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. In twee gevallen werd er klacht ingediend bij politie en parket. Hierop kwam geen respons. De confrontatie met het grensoverschrijdend gedrag haalde een van de moeders psychologisch onderuit, ook omdat ze de kans niet kreeg haar kinderen op dat moment op te vangen. Niet enkel omwille van de veiligheid is het belangrijk dat de kinderen terecht kunnen bij familie, maar ook omdat ze kunnen verblijven bij gekende en vertrouwde personen, die het best geplaatst zijn om de onthechting en ontworteling op te vangen en hun transitieproces naar een nieuwe, betrouwbare thuis te vergemakkelijken.

De teruggekeerde jongeren doorlopen dit transitieproces bewuster. Zij reflecteren meer over hun identiteit en hun plaats in deze wereld. In Syrië en in de Koerdische detentiekampen waren ze meer op zichzelf aangewezen. Ze zorgden voor zichzelf en anderen door te gaan werken, te koken, te kuisen en mee in te staan voor de opvoeding van de jongere kinderen. Door deze ervaringen staan zij op het vlak van zelfstandigheid en maturiteit verder dan leeftijdsgenoten, wat het voor een aantal van hen moeizaam maakt aansluiting te vinden. Bovendien zijn ze zich bewust van het maatschappelijk discours over teruggekeerden. Dit veroorzaakt bij sommigen twijfels en onzekerheid om anderen te vertrouwen met betrekking tot hun verleden, uit angst niet begrepen, uitgesloten of veroordeeld te worden. Ook voor hen is het een intens en moeilijk transitieproces. Het is van essentieel belang dat ze de kans krijgen om voor zichzelf te ontdekken wat ze van hun verleden graag bewaren en meenemen in de wereld waarin ze vandaag leven. Een sociale en relationele context die ruimte en

erkenning geeft aan hun verhalen is onmisbaar om Syrië te integreren in hun verdere identiteitsontwikkeling, zonder hun vroegere identiteit te moeten uitwissen.

4. Besluit

De voorbije jaren leerden ons dat het huidige beleid met betrekking tot de terugkeer van Belgische kinderen uit de detentiekampen in Noordoost Syrië voorbijgaat aan de fenomenen van onthechting en ontworteling waarmee de terugkerende kinderen worden geconfronteerd. Een beleid gericht op de aanpak van deze fenomenen is fundamenteel om een geslaagde en succesvolle opvang en integratie te verzekeren. We waren de voorbije jaren getuige van de psychologische destructie en het leed dat kinderen wordt aangedaan wanneer deze beide fenomenen worden genegeerd door een terugkeerbeleid dat zich richt op de separatie van ouders en kinderen, zeker in het geval van deze specifieke groep van terugkerende kinderen.

Het betreft immers kinderen die op zeer jonge leeftijd werden blootgesteld aan levensbedreigende en traumatiserende situaties van bombardementen, beschietingen, gruweldaden, gevangenschappen, isoleercellen en langdurige detentie in zeer erbarmelijke omstandigheden. Ook tijdens de jarenlange opsluiting in de Koerdische detentiekampen waren het de moeders die hun kinderen moesten beschermen tegen een blootstelling aan extreme weersomstandigheden, ondervoeding, onbehandelde wonden en ziekten en opnieuw oorlog en bombardementen. De zeer hechte band die hierdoor ontstond tussen moeders en kinderen mag niet worden onderschat en kan men niet zomaar verbreken zonder ernstige en blijvende psychologische schade aan te richten. De moeders waren immers de enige beschermings- en hechtingsfiguren waarmee de kinderen dag in dag uit samenleefden zowel in IS-gebied als in de detentiekampen.

Tijdens onze bezoeken aan de detentiekampen in 2018 en 2019 stelden we vast dat de psychologische impact van de vele traumatiserende situaties op de kinderen relatief beperkt was, voornamelijk door de bescherming en zorg van hun moeders. De rol van de moeders en de hechte relatie tussen moeders en kinderen zijn dan ook van wezenlijk belang op het ogenblik van een totale ontworteling en confrontatie met een totaal nieuwe wereld. Het zijn de moeders en de hechte relaties met hun kinderen die er kunnen voor zorgen dat het transitie- en integratieproces van de kinderen na hun terugkeer op een geslaagde en succesvolle wijze zal verlopen zonder noemenswaardige psychologische schade op korte en lange termijn. Een bruuske en maandenlange scheiding zonder enig contact tussen moeders en kinderen op het moment van ontworteling kan worden beschouwd als een psychologische aanslag op het emotionele welzijn en de verdere ontwikkeling van de kinderen. Dit moeten

we absoluut vermijden om de opgelopen traumatische stress niet te versterken en de sociaal-affectieve ontwikkeling en sociale integratie van de kinderen in de samenleving niet te belemmeren.

We pleiten ervoor om moeders en kinderen bij aankomst op de luchthaven niet te scheiden maar hen samen medisch en psychologisch op te vangen gedurende de eerste dagen. We raden aan de kinderen voldoende tijd te geven om samen met hun moeders te kunnen wennen aan de (pleeg)families alvorens hen afscheid te laten nemen van hun moeders. Ook pleiten we voor onmiddellijk en frequent telefonisch, digitaal en/of fysiek contact tussen kinderen en moeders tijdens het verblijf van de moeders in de gevangenis. Tenslotte stellen we voor andere straffen met een punitief karakter te overwegen die, in tegenstelling tot gevangenisstraffen, de hechte band tussen moeders en kinderen erkennen als motor van een geslaagde (re-) integratie in de samenleving.